

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

'Mekân', coğrafyacıların uzun yıllardır tartıştıkları, yeniden tanımladıkları ve bu nedenle coğrafya disiplini için kilometre taşı niteliğinde bir kavram.

'Mekân'ın kavramsallaştırılmasının kökleri 1950'li-1960'lı yıllarda disiplini topyekûn etkileyen kantitatif devrime kadar uzanıyor olsa da, bu yılları takiben mekâna ilişkin kavramsal içeriğin değişmesi ve kavramın bugünkü bağlamına erişmesi feminist coğrafyanın disiplinde yer edinmesine pek çok açıdan borçlu gözüküyor.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

1930'lu yılların sonlarıyla 1950'li yılların başları arasında bölgesel yaklaşım beşeri coğrafyanın hakim ve baskın paradigmasını oluşturuyordu. Bu yaklaşım “doğa” ile ilgili konularda nicel, ancak büyük ölçüde deskriptifti.

Bölgesel coğrafyacılar dünya çapında farklı alanlara özgü ve onları biricik kılan karakteristikleri belirleyerek bölgeler arasındaki farklılıkları saptamaya çalışıyorlardı.

Bu süreç boyunca beşeri coğrafyacılar ‘mutlak mekân’ kavramını fiziksel / coğrafi mekânla (*physical / geographical space*) ilişkilendirerek ‘basit, uzaklık bakımından ölçülebilir ve yalın bir anlama biçimi (Kartezyen yaklaşım)’ üzerinden kullanmaktaydılar.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Bu nedenle fiziksel mekân, birimler arasındaki uzaklığın mutlaklık üzerinden kavramsallaştırıldığı bir içeriğe sahip bulunuyordu.

Bu uzaklık ise mil ya da kilometre gibi metrik birimler üzerinden tanımlanmaktaydı ve bu deterministik yaklaşımla bölgesel coğrafyacılar dünya çapında coğrafi bölgeleri tanımlayıp, haritalarını hazırlama konusunda etkin bir çaba ortaya koyuyorlardı.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

1950'lerin başlarına gelindiğinde bölgesel yaklaşım ciddi eleştirilerden geçmekteydi. Bu süreçte bilim ve bilimsel yöntemlerde meydana gelen çarpıcı paradigma değişiklikleri coğrafya disiplini de etkileyecek kanalları hazırlıyordu.

Hemen her eleştiride bölgesel coğrafyanın bilimsel olmadığı, bu yaklaşımla üretilen araştırmaların teorik çerçeveden ve açıklama gücünden yoksunluğunun altı çiziliyordu.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Öte yandan, yeni bilimsel yaklaşım ve yöntemlerin gün geçtikçe disipline sızması, beşeri coğrafyacıların etkili araştırmalar üretebilmeleri için yeni yollar açıyordu.

Bu çerçevede yapılan tartışmalar bilimsel yaklaşımı benimsemenin disipline sağlayacağı faydaların onu entelektüel kılmanın ötesinde sistematik, analitik ve açıklayıcı bir güce kavuşturacağını vurguluyordu.

Böylelikle 1960'ların sonlarına gelindiğinde beşeri coğrafyacılar pozitivismi benimsemeleriyle disiplini "mekânsal bir bilim" çatısı altında yeni bir çerçeveye dayandırıyorlardı.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Bu kapsamda David Harvey'in (1969) '*Explanation in Geography*' başlıklı yazısı bugünkü gibi o zamanlarda da oldukça ufuk açıcı görülmekteydi.

Pozitivist felsefeden etkilenen beşeri coğrafyacılar, sosyal araştırmalarına bilimsel mantık ve yöntemleri uygulamaya başlıyorlardı.

Bu bilimsel anlayışla donanan beşeri coğrafyacıların insan davranışını ve toplumları yönlendiren ve evrensel geçerliliğe sahip kuralları açıklamayı benimsemeleriyle matematiksel ve bilimsel yöntemlerin araştırmalara uyarlanması, onlar için bilimsel mantığın esasını teşkil ediyordu.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

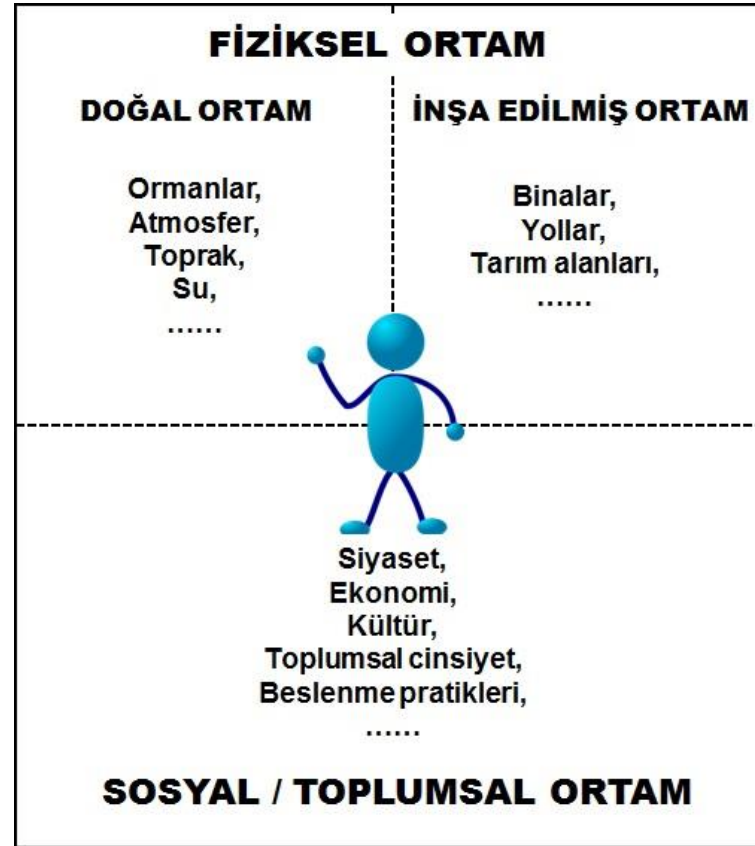
Böylece bu genel kurallar coğrafyacılara mekânsal organizasyonu ve örüntüleri açıklama, gelecekle ilgili tahminlerde bulunma konusundaki yaklaşımlarını ve motivasyonlarını derin bir biçimde etkiliyordu.

Bu kavramda coğrafyayı sadece insan ve doğal ortam arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bir bilim dalı olarak tanımlamak büyük bir yanılgıya geri dönmek olurdu.

Çünkü insan-mekân ilişkisini açıklayan coğrafyaya özgü mekânsal anlayış 'doğal', 'inşa edilmiş' ve 'sosyal / toplumsal' biçiminde üç tür ortamla (mekânla) ilişikliydi (Şekil 1).

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Şekil 1. Coğrafi Ortamın Bileşenleri: İnsan ve Mekân Arasındaki İlişkisel Bağlam

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Abler, Adams & Gould (1971)'un belirttiği gibi, coğrafyacıların 1950'lerden itibaren mekâna özgü olduğu keşfedilen 'göreliliği' sıklıkla kullanılıyordu.

'Mutlak mekân'ın aksine 'görelî mekân' (*relative space*), Öklid mesafesine dayandırılmasa da kökünü fiziksel mekâna dayalı altlıktan almaktaydı.

Hem de 'görelî mekân', zaman ve maliyet bakımından yapılan sorgulamada olduğu gibi metrik olmayan anlayışa dayandırılmıştı.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Böylece görelî mekânâ özgü 'uzaklık ve lokasyon' kavramları, spesifik mekânları belirlemek adına çeşitli ilişkileri esas alan bir anlayış biçimi üzerinden tanımlandı.

Mutlak mekân ise Öklid mesafesine dayalı uzaklık hesaplanmasını esas alan ve yön belirlemede kullanılan deterministik bir kavram olarak hayatına devam etti.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Örneğin mutlak mekânda iki kent arasındaki uzaklık bu iki yer arasındaki fiziksel uzaklıkla ölçülebilmeyi esas alır.

Fakat bu iki nokta arasındaki uzaklık görelî mekân kavramı üzerinden tanımlandığında birinden diğereine olan seyahat süresiyle özdeşleştirilebilir.

Böylece o tarihlerde özellikle de mekânsal örüntü ve davranışları açıklamayı benimseyen beşeri coğrafyacılar için 'görelî mekân' kavramı açıklama gücü nedeniyle değer kazanıyordu.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Çünkü bireylerin toplumsal, ekonomik ve psikolojik faktörlerin hesaba katıldığı bir arkaplan üzerinden tercihlerini yaptıkları ve böylelikle yerler arasında harekete dair karar alma mekanizmasını işlettiklerinin kavranması daha gerçekçiydi.

Burada sunulan örnek üzerinden gidildiğinde her iki nokta arasında seyahat etme eyleminin sadece fiziksel mesafeye dayanmaktan ziyade seyahat süresi ve seyahat maliyeti açısından yapılan bir sorgulamayı dikkate aldığı ortadadır.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Kuşkusuz bireylerin mekânsal davranışı, mutlak mekânsal kavrayıştan ziyade görelî mekânsal kavrama üzerinden daha iyi açıklanabilir.

Mekânın mutlak ve görelî anlayış biçimleri üzerinden kavranması sırasıyla ilkinin fiziksel mekâna, ikincisinin ise mekânın insan yaşamını barındıran bir taşıyıcı olma özelliğinden açıklama elde ediyor.

Bu yaklaşımla mekân, üzerinde insanın aktivitelerinin gerçekleştiği uçsuz bucaksız, apolitik genişlik olarak kavramsallaşıyor.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Yine de 1960'lı yılların sonlarına kadar mekânın fiziksel algılanışı sosyal coğrafyaya egemendir ve bu tarihlerden itibaren sosyal araştırmalara sızan pozivitizmle eleştiriler süregelir.

Gerçekten, o dönemki eleştirilerde baskın bir biçimde, pozitivistlerin insanın ve davranışlarının mekanik görülmesine karşı çıkılarak -insanın sadece birimlere indirgenmesi yerine- onu manevi değerleriyle, inançlarıyla ve tercihleriyle değerlendirmenin gerekliliğine vurgu yapılıyordu.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Bu bağlam içerisinde indirgemeci yaklaşımla hareket eden pozitivist yaklaşımın belirsizliklerin, muğlaklıkların ve farklılıkların yeteri derece üstesinden gelebilmesi mümkün olmuyordu.

İnsana özgü davranış ve reaksiyonlar biricik ve özgül olduğu kadar toplumdaki sosyal, kültürel, ekonomik ve politik etmenlerin etkisi altında kaldığından davranışlar, tutumlar ve normlarla ilgili öğeler sosyal bilimlerde yeteri derecede açıklanamıyordu.

O dönemki pozitivist coğrafyacılar nesnel bilginin açıklanması ve araştırmalarında etik konulara yer verme konusunda başarısızdı. Ve genelinde bilimsel yöntemler sosyal bilimlerde tartışılan konulara bütünüyle uygun gözüküyordu.

2 Sosyal Coğrafyanın Temel Kavramları: Mekân ve Toplum

Bu eleştirilere cevaben beşeri coğrafyacılar zamanla toplum ve mekân ilişkisi üzerine daha fazla düşünmeye başladılar.

Bunun sonucunda çeşitli yeni bilim felsefeleri ve yöntemler gün yüzüne çıkmaya başladı.

Bu yeni yaklaşımlar 'hümanizm' ve 'yapısalcılık' kavramları altında iki büyük düşünce okulunun ortaya çıkışıyla sonuçlandı.

Ve hemen ardından bu düşünce okullarının mekânsal teori üzerine -yönlendirici- ciddi katkıları oldu.